

Aan:
de voorzitter en leden van
provinciale staten van Drenthe

Assen, 1 december 2005
Ons kenmerk 48/5.6/2005011116
Behandeld door de heer J.C. Smittenberg (0592) 36 54 49
Onderwerp: Cultuurhistorisch landschapsbeheer

Geachte voorzitter/leden,

In onze brief van 16 juni 2004 hebben wij u een inventarisatie aangekondigd van het cultuurhistorisch landschapsbeheer in de provincie Drenthe. Aanleiding was een discussie in de Statencommissie Milieu, Water en Groen over kritiek van de Stichting Landschapswacht op het beheer door Staatsbosbeheer.

Op 4 oktober 2004 zijn de eerste resultaten hiervan toegelicht aan de leden van de statencommissie en is een excursie gehouden in de terreinen van Staatsbosbeheer bij Amen. Tijdens de excursie is door terreinbeheerders uiteengezet voor welke keuzes zij zijn gesteld bij het beheer van landschapselementen en waar dat toe kan leiden. Hierdoor hebben de aanwezige statenleden kennis kunnen nemen van de verschillende aspecten die bij het landschapsbeheer in natuurterreinen een rol spelen.

Na deze eerste inventarisatie is gekozen voor een globale beoordeling van de door Landschapswacht geuite kritiek en de daarop door Staatsbosbeheer gegeven reacties. Recente rapportages van de Stichting Landschapswacht over terreinen van Natuurmonumenten en Stichting "Het Drentse Landschap" zijn op dezelfde globale manier behandeld.

Onze bevindingen zijn samengevat in de notitie Cultuurhistorisch landschapsbeheer door terreinbeheerders, die wij u hierbij aanbieden.

In de Statencommissie Omgevingsbeleid is in de vergadering op 12 september 2005 gediscussieerd over het landschapsbeleid door de provincie aan de hand van een notitie van het Studie- en ideeëncentrum van D66. De in die notitie en tijdens de gevoerde discussie naar voren gebrachte suggesties worden door ons meegenomen bij de uitwerking van ons landschapsbeleid in het kader van Programmaplan land. Samen met gemeenten worden enkele pilots voorbereid.

Hoogachtend,

gedeputeerde staten van Drenthe,

, secretaris

, voorzitter

Bijlage(n):
tk/coll.

CULTUURHISTORISCH LANDSCHAPSBEHEER DOOR TERREINBEHEERDERS

1. Aanleiding en verantwoording

Naar aanleiding van een rapportage van de Stichting Landschapswacht is in de Statencommissie Milieu, Water, Groen op 22 maart 2004 gesproken over het beheer van cultuurhistorische waarden door Staatsbosbeheer. Vervolgens hebben gedeputeerde staten besloten een inventarisatie uit te voeren naar het cultuurhistorisch landschapsbeheer in Drenthe (brief d.d. 16 juni 2004 aan provinciale staten, bijlage 1). Op 4 oktober 2004 zijn de eerste resultaten hiervan toegelicht en is een excursie gehouden in de terreinen van Staatsbosbeheer bij Amen. Tijdens de excursie is door terreinbeheerders uiteengezet voor welke keuzes zij zijn gesteld bij het beheer van landschapselementen en waar dat toe kan leiden. Hierdoor hebben de statenleden kennis kunnen nemen van de verschillende aspecten die bij het landschapsbeheer in natuurterreinen een rol spelen.

Na deze eerste inventarisatie is gekozen voor een globale beoordeling van de door Landschapswacht geuite kritiek en de daarop door Staatsbosbeheer gegeven reacties. Recente rapportages van de "Landschapswacht" over terreinen van Natuurmonumenten en Stichting "Het Drentse Landschap" zijn op dezelfde globale manier behandeld. De bevindingen worden in deze notitie weergegeven.

2. Ontwikkeling van het landschap in Drenthe

De cultuurhistorische ontwikkeling van het Drentse landschap gaat terug tot de tijd van de hunebedbouwers (ca. 5000 jaar geleden), toen er voor het eerst landbouw werd bedreven. Restanten uit die tijd zijn vooral bekend als archeologische monumenten. In de loop van de middeleeuwen ontstonden de meeste esdorpen en de oudste randveenontginningen. Hier en daar zijn vlak-, punt- en lijnvormige structuren bewaard gebleven, die te maken hebben met grensafbakening, waterwerken, bestuurlijke en gerechtelijke structuren. Op enkele plaatsen zijn oude kavelstructuren, die soms al honderden jaren geleden zijn aangelegd, bewaard gebleven in de vorm van slotenpatronen.

Bij de cultuurhistorische kartering van Drenthe ("Op weg met het verleden", 1987) is 1840 als 1e peildatum gehanteerd. In die tijd was er nog erg veel heide en waren alleen de dorpsgebieden, de beekdalen en de randverveningen verkaveld. Opvallend is, dat veel lijnvormige landschapsstructuren pas daarna zijn aangelegd: bij de heideontginningen, bij de aanleg van monden- en wijkstelsels in de Veenkoloniën en als gevolg van de verdeling van markengronden. Als 2e peildatum bij de kartering is 1930 gehanteerd. Daarna zijn de laatste grote heidevelden ontgonnen of bebost en zijn, na de Tweede Wereldoorlog, door ruilverkavelingen veel eerdere kavelstructuren weggepoetst.

Veel wallen en sloten zijn ooit aangelegd als veekering. Door de toepassing van prikkeldraad is deze functie verloren gegaan.

Pas de laatste 50 à 60 jaar wordt er bewust met het landschap omgegaan. In deze tijd werden oude structuren door schaalvergroting, weginaanleg en stads- en dorpsuitbreiding in een steeds hoger tempo aangetast. Anderzijds is door middel van landschapsplannen voorzien in behoud van een deel van de oude en aanleg van nieuwe landschappelijke elementen. In landinrichtingsprojecten zijn kleine gebieden met veel wallen uitgespaard als landschapsreservaat. Daarbuiten werden nieuwe meer robuuste landschapsstructuren versterkt of nieuw aangelegd en vaak toegedeeld aan Staatsbosbeheer. Het ging hierbij meer om het landschapsbeeld dan om de cultuurhistorische of ecologische waarde. Vanaf de jaren tachtig van de 20e eeuw, zijn grote landbouwgebieden (vooral in de beekdalen) als reservaatgebied (in de zin van de Relatienota) met overheidsgeld aangekocht en overgedragen aan terreinbeherende organisaties. De aanwijzing en begrenzing van deze gebieden richtte zich aanvankelijk vooral op kleinschalige landschappen met veel wallen of singels. Later verschoof de nadruk naar de (hydro-)ecologische samenhang en werd er minder gelet op de landschappelijke elementen. Na overdracht aan de organisaties werden de wallen en singels in de meeste gevallen zorgvuldig in stand gehouden, maar werd niet gekozen voor het arbeidsintensieve, "museale", hakhoutbeheer. Soms

werd gekozen voor een meer natuurlijk, integraal beheer met behulp van grote grazers en zonder rasters om de wallen. In beide situaties veranderde het kleinschalige cultuurlandschap van karakter. De laatste 5 à 10 jaar is er een toenemende aandacht voor cultuurhistorische aspecten van het landschap. In Drenthe is de opstelling van de Landschapsvisie Drentsche Aa hiervan een goed voorbeeld. Landelijk is door de Ministeries van VROM en LNV het Belvédèreproject gestart. Het adagium hiervan is "behoud door vernieuwing". Dat wil zeggen dat nieuwe ruimtelijke functies zo worden uitgewerkt dat oude waarden van archeologie en cultuurhistorie duurzaam behouden worden.

3. Landschapsbeleid door de provincie in de afgelopen 50 jaar

De achteruitgang van landschappelijke kwaliteit is al tientallen jaren een bron van zorg van het provinciaal bestuur. In 1966 kwam dit tot uiting in de vaststelling van het Facetstreekplan voor Natuurschoon en Recreatie. In de latere streekplannen en in het Provinciaal omgevingsplan (POP I en POP II) neemt landschap steeds een prominente plaats in. Op basis daarvan worden landinrichtingsplannen en bestemmingsplannen getoetst op hun gevolgen voor landschappelijke kwaliteit en de mate waarin de landschappelijke elementen worden beschermd.

In de provinciale Nota Landschap (1998) worden de structuur en de cultuurhistorische waarden van het landschap in Drenthe beschreven en worden partners in het beleid (met name de gemeenten) gevraagd om deze waarden als uitgangspunt te nemen voor de ruimtelijke ontwikkeling en de landschappelijke inrichting.

Aan het beheer van landschappelijke elementen is op provinciaal niveau aandacht besteed, o.m. door oprichting van de Stichting Landschapsbeheer Drenthe in 1980 en door het subsidiëren van gemeentelijke landschapsbeleids- en beheersplannen. De Stichting Landschapsbeheer Drenthe werd indertijd opgericht om, met behulp van zogenaamde "ISP-gelden", werkgelegenheid in het landschapsbeheer te realiseren. Aanvankelijk lag de nadruk op onderhoud en herstel van houtwallen vooral van particulieren en gemeenten, maar de organisatie bestrijkt nu een breed werkkterrein, gericht op beheer en herstel van allerlei cultuurhistorische en landschappelijke structuren en elementen.

In 1996 is de regeling onderhoud landschapselementen (ROL, later SOL) overgenomen van het Ministerie van LNV. Via deze regeling kunnen particulieren een vergoeding ontvangen voor hun beheersinspanning. De regeling is aanvullend op de rijks subsidieregelingen van Programma Beheer. De uitvoering (het afsluiten van overeenkomsten en controle op de naleving) is uitbesteed aan de Stichting Landschapsbeheer Drenthe. Eenmalige herstelmaatregelen kunnen zo worden gevolgd door regulier beheer door de eigenaar.

Voor wat betreft de terreinbeherende organisaties is de provincie er vanuit gegaan dat de landschapskwaliteit bij hen in het algemeen in goede handen is. In de jaren '80 en '90 zijn diverse natuurontwikkelingsprojecten van terreinbeheerders in het kader van de ontgrondingsverordening op hun landschappelijke gevolgen getoetst en op basis daarvan soms aangepast. In de jaren '90 zijn Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer door provinciale medewerkers gewezen op de negatieve effecten van integrale begrazing op cultuurhistorisch waardevolle houtwallen. In informele en soms formele contacten is (met succes) aangedrongen op bijstelling van het beheer (voorbeelden: de Kerkhorsten bij Oosterhesselen, de Slokkert bij Norg, de Heest bij Oudemolen).

In nauw overleg tussen de terreinbeheerders, het Ministerie van LNV en de provincie zijn tussen 1996 en 2001 gebiedsvisies Natuur, Bos en Landschap opgesteld voor alle delen van de provincie. In deze gebiedsvisies zijn natuurdoelen en landschapsdoelen vastgelegd voor de korte en de lange termijn. In grote lijnen werden afspraken vastgelegd over waar het cultuurhistorisch patroon in stand zou blijven en waar het als gevolg van natuurontwikkeling zou kunnen vervagen. De uitwerking hiervan bleef een verantwoordelijkheid van de terreinbeheerders.

4. Landschap bij terreinbeherende organisaties

Door de jaren heen hebben de drie terreinbeherende organisaties in Drenthe zich ingespannen voor landschappelijke en cultuurhistorische aspecten van hun terreinen. De mate waarin zij hier inhoud aan konden geven, veranderde van tijd tot tijd.

In de tijd van de grote ruilverkavelingen (jaren '60 en '70 van de 20e eeuw) werden landschapselementen standaard toegedeeld aan Staatsbosbeheer. Vanwege de kosten (vooral van het onderhoud van aangrenzende sloten en greppels) waren Natuurmonumenten en Stichting "Het Drentse Landschap", op enkele uitzonderingen na, niet bereid deze elementen in beheer te nemen. Later heeft Staatsbosbeheer gepoogd een deel van deze elementen weer af te stoten. De animo bij aanliggende eigenaren bleek echter uiterst gering. In latere ruilverkavelingen (landinrichtingsprojecten) is het gebruikelijk geworden om landschapselementen toe te delen aan de aanliggende eigenaren (boeren). Gevolg hiervan is dat de realisering van het landschapsplan moeilijker is geworden en de oorspronkelijke taakstellingen niet worden bereikt.

De eerste wat grotere, agrarische gebieden die in het kader van de Relatienota werden aangewezen voor verwerving door terreinbeherende organisaties waren vooral op hun landschappelijke karakter geselecteerd: een hoge dichtheid van houtwallen of -singels. Door bemestingsdruk uit de omgeving en door verdroging en verruiging nam de ecologische kwaliteit geleidelijk af. Aanvankelijk waren de eigendommen nog sterk versnipperd en werden ze grotendeels weer verpacht aan boeren. Staatsbosbeheer en Stichting "Het Drentse Landschap" kozen meestal voor een combinatie van uitrasteren en maai- en/of graasbeheer. Staatsbosbeheer koos soms voor hakhoutbeheer. Stichting "Het Drentse Landschap" koos hier principieel niet voor. Natuurmonumenten was de eerste die in beekdalen, nadat grote aaneengesloten gebieden verworven waren, integrale beweiding met robuuste huiskierrassen (Schotse hooglanders, Limousins, Galoway runderen, Konik paarden) toepaste.

Het Drentse Aa gebied is een goed voorbeeld van hoe de visie op landschap bij Staatsbosbeheer in de loop der jaren is geëvalueerd. Bij het oorspronkelijke "Gedachtenplan" uit 1965 stond behoud en versterking van het landschap centraal: de kronkelende beek, de kleinschaligheid van de beekdalen. De essen moesten open blijven (en liefst als akkers in gebruik) en de heideontginningen konden verder ingericht worden voor landbouw of, in de overgangszones, bebost.

Het eigen beheer van de verworven beekdalgronden richtte zich vooral op botanische waarden: maaïen en afvoeren. De toename van orchideeën was spectaculair. Aanvankelijk werden veel houtwallen regelmatig afgezet en/of werden overstaanders vrijgesteld. Naarmate er meer gronden werden verworven en de kosten stegen, nam de noodzaak toe om in het beheer keuzes te maken.

Dit viel samen met de scheiding tussen Staatsbosbeheer en het Consulentenschap NBLF bij het Ministerie van Landbouw, waarbij de landschapsdeskundigheid grotendeels meeging naar het consulentenschap. Staatsbosbeheer werd versterkt met ecologen die vooral keken naar de potenties voor natuurontwikkeling. Het landschap werd meer als bijproduct gezien.

De voorstellen voor uitbreiding van reservaatgebied (2e fase Relatienota en Natuurontwikkeling) in de jaren '90 hadden daarom vooral betrekking op hydrologische buffergebieden rondom de beekdalgronden. Op grote schaal werd de voedselrijke bouwvoor verwijderd en voor het beheer werd vaak gekozen voor integrale begrazing. Instandhouding van houtwallen door uitrasteren en aanvullend beheer werd minder belangrijk gevonden en uit kostenoverweging nagelaten.

Zowel binnen als buiten Staatsbosbeheer klonk omstreeks de eeuwwisseling steeds meer kritiek op deze gang van zaken. Als reactie daarop heeft het cultuurhistorische landschap, zowel bij het inschakelen van deskundigen als bij het beheer, weer een zwaarder accent gekregen. Een duidelijke exponent daarvan is de recente Landschapsvisie Drentse Aa, die inmiddels is bekroond met de Harry de Vroomepenning. Het cultuurhistorische landschap is daarin weer richtinggevend geworden, niet in de zin van een "museum" benadering, maar als inspiratiebron voor het maken van keuzes voor de verdere ontwikkeling, inrichting en beheer van het gebied.

Bij de realisering van de ecologische hoofdstructuur door terreinbeheerders ligt de nadruk op hydrologisch samenhangende gebieden: grote eenheden met een begeleid natuurlijk karakter. Binnen die gebieden wordt echter in toenemende mate ook aandacht besteed aan instandhouding en versterking van de cultuurhistorische structuren en elementen. Er zijn fraaie voorbeelden (bijvoorbeeld in het

Drentse Aa-gebied en het Oude Diep) waarbij natuurontwikkeling is gecombineerd met cultuurhistorisch landschapsherstel.

De afstand tussen natuur- en landschapsbeheer aan de ene kant en moderne agrarische bedrijfsvoering aan de andere kant wordt echter steeds groter. Het wordt daardoor voor terreinbeherende organisaties steeds moeilijker om reguliere landbouwers een rol in het beheer van hun terreinen te geven en om de producten van de terreinen (hooi, kaphout) in de directe omgeving af te zetten. Cultuurhistorisch beheer is relatief duur geworden en eist zorgvuldige afweging en keuzes.

5. Steekproeven van Landschapswacht

Op basis van haar "inspecties" van gebieden van terreinbeherende organisaties, levert de Stichting Landschapswacht prikkelende kritiek. Die kritiek wordt in concept aan de betrokkenen voorgelegd, maar met de reacties wordt weinig gedaan. De rapportages worden bewust ongenueanceerd gehouden om meer effect te sorteren.

De kritiek is deels terecht. Dat wordt ook door de terreinbeheerders erkend (zie onder meer de brief van Staatsbosbeheer regio Groningen-Drenthe van 4 mei 2004, toegezonden bij brief aan PS d.d. 16 juni 2004). Deels gaat het echter om gebieden waar de terreinbeheerders bewust voor een andere landschappelijke ontwikkeling hebben gekozen dan waar Landschapswacht voor staat. Die keuzes zijn gemaakt in nauw overleg met de provincie en het Ministerie van LNV.

Uit de steekproef van 16 terreinen van Staatsbosbeheer (november 2003, bijlage 2) en de reacties daarop van de beheerders komt het volgende beeld naar voren:

Landschapswacht onderscheidt in Drenthe twee soorten cultuurhistorisch beheer:

- houtwallen, die regelmatig worden opgehoogd met materiaal uit aanliggende greppels en sloten, begroeid met hakhout en overstaanders (solitaire bomen)
- elzenhagen langs slootkanten, die periodiek worden afgezet (gekapt).

In de uitgekozen steekproefgebieden voldeed het beheer in geen van de gevallen aan dit ideaalbeeld. De conclusie dat Staatsbosbeheer de cultuurhistorische waarden verwaarloost, was dan ook snel getrokken.

De praktijk is echter genuanceerder. De historie van houtwallen en elzenhagen in Drenthe is heel divers. Ze zijn vaak veel jonger dan in andere delen van Europa. Sommige wallen markeren oude markengrenzen of randen van dorpen of essen en gaan mogelijk terug tot in de middeleeuwen. Maar de meeste dateren van de periode van de markenscheiding (19e eeuw). Elzensingels zijn wellicht van nog recenter datum. Soms werd juist het feit dat elzen zich tot echte bomen hadden kunnen ontwikkelen landschappelijk hoog aangeslagen (omgeving van Zweeloo-Aalden in de jaren '60 en '70 van de 20e eeuw, NWC-advies t.b.v. ruilverkaveling Mars- en Westerstroom).

Op het moment van verwerving door Staatsbosbeheer, waren veel houtwallen en singels reeds in een vergaande staat van verwaarlozing. Bovendien leed en lijdt het landschap onder een hoge graad van vermessing, zodat veel interessante planten- en diersoorten alleen daardoor al zijn verdwenen.

De spontane ontwikkeling (verwildering, uitgroeien van bomen en struiken), die had plaatsgevonden, had soms geleid tot belangrijke ecologische en landschappelijke waarden, waarmee door de beheerders van Staatsbosbeheer ook rekening moest worden gehouden.

Door de beheerders is jarenlang ingespeeld op de lokale situatie en getracht een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken. Soms werden er keuzes gemaakt, waarbij het cultuurhistorische aspect werd ondergewaardeerd. Soms waren voor het noodzakelijke beheer onvoldoende mensen en middelen beschikbaar.

Hierbij zijn cultuurhistorische en ecologische waarden verloren gegaan, ook op plaatsen waar dat vermeden had kunnen worden.

Er wordt nu een inhaalslag uitgevoerd, waarbij prioriteiten weer meer op basis van de cultuurhistorische waarden worden bepaald. Ook bij een zorgvuldige afweging zal dit echter al gauw leiden tot aanzienlijk hogere kosten: aankopen is niet genoeg, er is ook structureel veel geld nodig voor een passend beheer!

Van de steekproef van drie gebieden van Natuurmonumenten (NM) (bijlage 3), betreft het twee gebieden waarover al meerdere jaren discussies lopen. Naar aanleiding van die discussies heeft Natuurmonumenten recent de beheersdoelen aangepast en meer gericht op herstel en beheer van cultuurhistorische patronen. De reactie van Natuurmonumenten op het conceptrapport over de steekproef

geeft dit duidelijk aan (brief van 22 september 2004, bijlage 4). Desondanks besloot Landschapswacht haar rapportage ongewijzigd uit te brengen.

Afgelopen zomer is door Landschapswacht een rapport uitgebracht met een steekproef van terreinen van Stichting "Het Drentse Landschap" (bijlage 5). Het concept van dit rapport bevatte zoveel foute inschattingen en valse beschuldigingen, dat de directeur van Stichting "Het Drentse Landschap" zich genoodzaakt voelde het rapport volledig af te wijzen en hierover zelfs de publiciteit zocht. Stichting "Het Drentse Landschap" heeft wel een "Evaluatie van de concept-steekproef door de Landschapswacht" gemaakt (brief van 13 juni 2005, bijlage 6).

Uit de evaluatie door Stichting "Het Drentse Landschap" komt, sterker dan bij Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, naar voren dat Stichting Landschapswacht er ten onrechte vanuit gaat dat wallen en singels die grenzen aan huidige eigendommen van de terreinbeherende organisaties al jarenlang in eigendom en beheer zijn van deze organisaties. De geschiedenis van verwerving, pachtvrij maken en jarenlange inspanningen voor het wegwerken van achterstallig beheer, wordt geheel buiten beschouwing gelaten. Bovendien wordt gerefereerd aan een geïdealiseerd beeld van de omstandigheden in de 2e helft van de 19e eeuw. Stichting "Het Drentse Landschap" betreurt de gang van zaken, omdat door de oncollegiale en feitelijk onjuiste voorstelling van het beheer, een zinvolle discussie en uitwisseling van ideeën bemoeilijkt wordt. Hetgeen zeker niet ten goede komt aan de bij alle beheerders gemelde intentie om zorgvuldig met ons landschap om te gaan.

6. Conclusies

In de Statencommissie Milieu, Water en Groen is de vraag gesteld of het beheer door de terreinbeherende organisaties strijdig is met de door de provincie vastgestelde landschapsdoelen.

De conclusie is, dat dat niet zo is, omdat de landschapsdoelen vrij abstract geformuleerd zijn. De invulling daarvan in inrichting en beheer van landschapselementen is een verantwoordelijkheid van terreinbeherende organisaties, maar ook van gemeenten, waterschappen, landinrichtingscommissies, Stichting Landschapsbeheer Drenthe en particulieren. De kritiek van de Stichting Landschapswacht op de invulling door de terreinbeheerders is deels terecht en komt op een moment dat ook bij de organisaties de aandacht voor cultuurhistorische waarden weer is toegenomen. Landschapswacht heeft op een tactisch goed moment de discussie aangezwengeld, maar geeft blijk de Drentse situatie onvoldoende te kennen.

Door de Stichting Nederlands Cultuurlandschap wordt gepleit voor een extra investering in cultuurhistorisch landschapsbeheer. De minister van LNV heeft in zijn reactie aan Landschapswacht (brief d.d. 8 maart 2004, toegezonden bij brief aan PS d.d. 16 juni 2004) aangegeven dat hij de zorgen deelt en Staatsbosbeheer en de andere terreinbeherende organisaties daarop zal aanspreken. Hij stelt daarbij: *"Vanzelfsprekend zullen eventuele herzieningen van vergoedingen moeten passen binnen de beschikbare budgetten."* Meer geld voor cultuurhistorisch landschap betekent dus minder voor andere beheersdoelen.

In de Nota Ruimte van de ministers van VROM, LNV en V&W wordt gewezen op een verandering in taakverdeling tussen het Rijk enerzijds en de provincies en gemeenten anderzijds. In de praktijk betekent dit: minder of geen (rijks)geld meer voor landschapsinrichting en -beheer buiten de ecologische hoofdstructuur en de nationale landschappen.

Alleen al om het huidige niveau van landschapszorg in en buiten landinrichtingsprojecten te handhaven, is dat niet genoeg. Zoals aangegeven in ons Programma Land zetten wij als provincie Drenthe in op versterking van landschapskwaliteit. Gekozen is hierbij voor een zoveel mogelijk integrale aanpak en bundeling van financiële middelen, waardoor meer en betere resultaten kunnen worden bereikt. Aan de voorbereiding van twee pilots samen met twee gemeenten wordt gewerkt. Daarmee moet duidelijk worden waar de gezamenlijke middelen met het meeste resultaat ingezet kunnen worden.

Hierbij is echter niet voorzien in een structurele opvang van de verminderde rijksbijdragen voor het beheer.

Aan een programmatische en structurele uitwerking voor de langere termijn wordt gewerkt in het kader van het provinciaal Meerjarenprogramma in relatie tot het Investeringsbudget Landelijk Gebied.

Ter inzage

1. Brief aan provinciale staten van 16 juni 2004 met bijlagen (brief van Staatsbosbeheer en brief van minister LNV aan Tweede Kamer)
2. Landschapswacht steekproef Staatsbosbeheer 2003
3. Landschapswacht steekproef Natuurmonumenten 2004
4. Reactie van Natuurmonumenten d.d. 22 september 2004
5. Landschapswacht steekproef Stichting "Het Drentse Landschap" 2005
6. Interne reactie ("Evaluatie") Stichting "Het Drentse Landschap"